

Шамша І.В.

*кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії
Національний університет «Одеська юридична академія»*

РОЗУМІННЯ ЧАСУ У «ФІЛОСОФІЇ ТЕПЕРІШНЬОГО» ДЖ. Г. МІДА

Аналіз часу та його розуміння з необхідністю приводить дослідника до творчості американського соціолога та філософа Дж.Г. Міда. Він постає не лише відомим американським соціологом початку ХХ століття, але й малодослідженим філософом-прагматиком, праці якого почали перекладатися лише останнім часом. Основною його працею як філософа-прагматика є «Філософія теперішнього», яка до недавнього часу була невідомою і яка несуперечливо вписується в традиції розуміння часу, про які йдеться в наших попередніх публікаціях. Дж.Г. Мід представляє ще один крайній погляд на час, погляд, в якому перебільшується роль теперішнього, і який постає повним антиподом позиції Ж.Ле Гоффа [1, с. 22]. Якщо Ж.Ле Гофф занепокоєний ідеєю «звільнення від теперішнього», то Дж.Г. Мід створює «філософію» саме цього теперішнього.

Із самого початку «Філософії теперішнього» Дж.Г. Мід зазначає своє ставлення до часу, яке ґрунтується на перебільшенні ролі теперішнього: «... реальність існує в теперішньому. Теперішнє, зрозуміло, передбачає минуле і майбутнє, але їм обом ми відмовляємо в існуванні» [2, с. 43]. Позиція Міда, як видно, є прямо протилежною позиції Ж.Ле Гоффа - він відмовляє минулому в існуванні. Зрозуміло, чому Ж.Ле Гофф так вкрай негативно ставився до філософії [1, с. 197] - вона унеможлиблює історію. Як бачимо, теоретична позиція Дж.Г. Міда постає не менш різкою, ніж позиція Ж.Ле Гоффа, але із дзеркальною протилежністю.

Минуле для Дж.Г. Міда всього лише. теперішнє: «Так ось, це очевидне приєднання остаточності до теперішнього доповнюється звичайним полаганням того, що минуле, яке нас визначає, *тут (is there)*» [2, с. 45]. Проте, не все так просто. Теперішнє перебуває в центрі структури часу оскільки онтологічні сутності, скажімо, організми, існують в теперішньому. І це існування представляє собою дещо на зразок кола: «Отже, є світ, який перебуває у взаємозв'язку з організмом і який задає умови для пристосування організму і подальшої зміни в цьому світі і самого цього світу, і цей світ включає своє минуле» [2, с. 47]. Тобто, існування чогось є результатом деякого минулого, це і є минуле у знятому вигляді. А також: «Організація будь-якої індивідуальної речі несе з собою зв'язок цієї речі з процесами, які відбувалися до того, як ця організація встановилася. У цьому сенсі, минуле цієї речі «дане» в її поточному теперішньому, і наші історії речей є розвитками того, що міститься в цій ситуації» [2, с. 60-61].

Дж.Г. Мід розуміє теперішнє на зразок того, як його розуміє Е. Гуссерль та М. Мерло-Понті, як множинність теперішніх. Він пише: «У картині, яку це нам дає, теперішні плавно перетікають одне в інше, кожне теперішнє має співвідносне з ним минуле, а кожне минуле вбирає в себе минулі, які залишилися позаду, і якоюсь мірою реконструює їх зі своєї точки зору. Як тільки ми беремо ці раніші теперішні як такі, які існують окремо від уявлення їх як минулих, вони припиняють мати для нас сенс і втрачають будь-яку цінність, яку могли б мати в інтерпретації нашого теперішнього і у визначенні наших майбутніх» [2, с. 51]. Отже, виходить, що теперішнє без минулого не має сенсу. Але й минуле без теперішнього - також: «... те ж стосується будь-яких інших метафізичних припущень, які локалізують реальність минулого в минулих, незалежних від будь-якого теперішнього» [2, с. 51].

Взаємовідношення між минулим та теперішнім передбачає, що відповідно від

теперішнього, змінюється, можливо навіть, переписується минуле: «Але якщо раптом виникає щось нове, то це відразу ж позначається на минулому. З'являється нове минуле, адже з кожним новим підйомом ландшафт, який залишається позаду нас, стає іншим ландшафтом» [2, с. 51-52]. Ми бачимо історичне, яке повністю детерміновано та визначено логічним. На наш погляд, перевага логічного в єдності історичного та логічного є повністю обґрунтованою, але ця перевага не повинна перетворюватися на ситуацію, коли логічне повністю унеможливує історичне, відкидає останнє.

Теперішнє, навколо якого вибудовується онтологія часу Дж.Г. Міда - є іншим теперішнім, ніж вічність, але й іншим, ніж момент «тепер». Дж.Г. Мід пише: «... теперішнє відмічене становленням і зникненням» [2, с. 43]. Цікава позиція, яка вказує на те, що Дж.Г. Мід намагається врахувати міркування А. Бергсона, але на відміну від останнього, в основі тривалості в Міда лежить теперішнє, яке триває. Ця позиція є цікавою, бо викликає запитання: «Чи можна таке теперішнє розширити до поняття вічності?».

Проте саме цього «розширення» Дж.Г. Мід так і не робить, для нього дуже важливо, що «Роздути цю частку хвилини до всього процесу, фрагментом якого вона є, додавши йому тієї ж згуртованості існування, якою спалах володіє в досвіді, означало б випустити з уваги природу її як події»; «Таке зведення існування не було б вічним теперішнім, бо це взагалі було б не теперішнє. Не було б це й існуванням. Бо Парменідова реальність не існує» [2, с. 43]. Іншими словами, Дж.Г. Мід відразу відокремлює власне розуміння часу, яке вибудовується навколо теперішнього, від класичних західноєвропейських, так сказати, «метафізичних» побудов. Принаймні, поняття вічності для Дж.Г. Міда постає безглуздом.

На окрему увагу заслуговує поняття емерджентності, яке відіграє важливу роль у філософії теперішнього Дж.Г. Міда, і в якому останній вбачає великий евристичний потенціал. Емерджентність - дещо унікальне у події, а також - пов'язане зі свободою волі. Вона обумовлює непередбачуваність.

В певному сенсі поняття емерджентності дозволяє Дж.Г. Миду визначити як теперішнє, так і минуле-майбутнє: «За наявності емерджентної події її зв'язки з попередніми процесами стають умовами або причинами. Така ситуація і є теперішнє. Воно виокремлює і в якомусь сенсі відбирає те, що уможливило його специфіку. Воно створює своєю унікальністю минуле і майбутнє. Як тільки ми звертаємо до нього погляд, воно стає історією і пророцтвом» [2, с. 65-66]. Тобто, емерджентна подія з її зв'язками з попередніми подіями є теперішнім. Теперішнє для Дж.Г. Міда і є емерджентною подією з «ореолом» попередніх процесів. І цей «ореол» створюється саме емерджентною подією, навіть, якщо можна так висловитися, самою «емерджентністю» події. Тут має місце подвійне відношення: певні процеси призводять до утворення емерджентної поді (1), і емерджентна подія самою власною емерджентністю вказує на процеси, які призвели до її виникнення, на умови формування (2). Емерджентність начебто є, свого роду, посиленням. Посиленням на умови утворення. Поки не було емерджентності події, умови формування її є лише процесами, які передують цій події, але після того, як подія стає емерджентною, передуючі процеси перетворюються на умови формування. І саме це надає цінності минулому події. Саме в цьому сенсі минуле цікаве. Минуле як умови формування. Умови формування, які є присутніми в будь-якій події у знятому вигляді. Це й є минулим, яке у знятому вигляді є присутнім в теперішньому. Можна сказати, що емерджентність власною унікальністю уможливує минуле з майбутнім як такі. Без цієї унікальності вони не мали б жодного сенсу як власне минуле і майбутнє, були б просто передуючими та наступними подіями, які можливо нічого не значать. Тому вони завдяки емерджентності події стають (іі) історією та (іі) пророцтвом.

Цікаву метафору містить в собі наступна думка: «Минулі, розгортані ними позаду нас, настільки ж гіпотетичні, наскільки й майбутнє, яке вони допомагають нам передбачати. Вони знаходять достовірність в тлумаченні природи, оскільки являють нам історію становлень, які розгортаються в природі, і які ведуть до того, що становиться сьогодні, і вичленяють те, що укладається в паттерн, який народжується з гучного ткацького верстата часу, а не тому, що вибудовують метафізичні сутності, які є примарним виворотом математичного апарату» [2, с. 64]. Паттерн, який народжується із гулкового ткацького верстата часу. Цей верстат начебто плете тканину теперішнього існування і ось минулі дозволяють виокремити те, що укладається в цей паттерн.

Ця метафора дозволяє зрозуміти, що час для Дж.Г. Міда - це тривалість. Проте, тривалість, яка вибудовується навколо теперішнього. Теперішнє ж у «Філософії теперішнього» Дж.Г. Міда позбавлено можливості «розширятися» до вічності. Тобто, це *тривале* теперішнє. Виходить, що за задумкою американського прагматика, філософія теперішнього повинна бути філософією процесу. Цікава думка, яка може розцінюватися як спроба синтезу крайніх та абстрактних позицій в розумінні часу. Проте, якщо погодитися із задумкою Дж.Г. Міда, то отримаємо релятивну онтологію, *онтологію плинності*, а не *розвитку*, оскільки з неї викинуто вічність. Теперішнє як момент «тепер» також володіє онтологічною можливістю надавати сталості процесу розвитку. На нашу думку, яка спирається на міркування з цього приводу Арістотеля, завдяки задоволенню людина може спробувати навіть «зупинити час». Однак, Дж.Г. Мід (думається, як прагматик) намагається уникнути цієї можливості, вибудувати «філософію теперішнього» на інших засадах. Таким чином, виявляється, що Дж.Г. Мід ігнорує не лише спроможність забезпечити сталість процесу розвитку, яку має вічність, але й момент «тепер». Тобто, Дж.Г. Мід ігнорує сталість як таку в процесі розвитку.

Звісно, що різні речі - те, що *сказав* філософ, і що в нього *сказалося*. Це надає можливості більш ніж позитивно оцінювати внесок Дж.Г. Міда в дослідження часу і надає оптимізму в подальших дослідженнях філософії цього видатного мислителя.

Література

1. Ле Гофф Ж. История и память / Жак Ле Гофф; [пер. с франц. К.З. Акопяна]. - М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2013. - 303 с.
2. Мид Дж.Г. Философия настоящего [Текст] / Джордж Герберт Мид / под. ред. А. И. Мерфи; предисл., введ. А.И. Мерфи; вступит слово Дж. Дьюи; пер. с англ. В. Г. Николаева, В.Я. Кузьмина (доп. очерк IV); под науч. ред. В.Г. Николаева; закл. ст. В.Г. Николаева; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». - М.: Издательский дом Высшей школы экономики, 2014. - 272 с. - (Социальная теория).